

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2888-2889

491.99-5

U-61

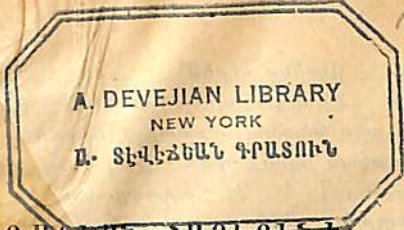
2010

2003

Մեկ է պիտի լինի շատ օրեր

701
491.99-3
53-61

12455

30

ՈՍԿԵԳԼԻՆԵՆ ՏԼՅԵՐԷՍԻ

ԽՆԳԻՐԸ

13+

113+
40

յս ծանօթ պայքարին մէջ՝
պարտաւոր է երամբ,
ընդհատութիւն մը
մտաւ. բայց խնդրին
կարեւորութիւնը նկա-
տելով՝ «կանխել» կամ
«անգամ» նշանակու-
թիւն չունի: «Հան-
դէս Ամսօրեայ» մինչեւ
հիմայ զգուշացաւ ու-

պարտաւորութիւն այս խնդրին միջամուտ ըլլալէ, բայց
աջէն ու ձախէն՝ այս սշ-միջամտութիւնը տկարու-
թեան կասկածներ զարթուցանելով, եւ հարիւ-
րաւոր նամակներով՝ «Հանդէսին» չեզոքութիւնն
ունեցանէի նկատուելով, ստիպուած ենք այս
անգամ սկիզբ ընել՝ եւ քանի մը ետքով ջրել
«Բաղմովէպի» մէկ յօդուածագրին — nomina
sunt odiosa — այս նիւթիս նկատմամբ գրած-
ները: Պիտի ջանանք այս խնդիրը միշտ գիտնական
բարձրութեան մէջ պահել, թէպէտ «Բ.Ի» յօ-
դուածագրին պատճառաբանութեան եղանակը
միշտ կերպ պատասխանի մ'արժանի էր...

Սկսինք ուրեմն:

Հնորհակալութիւնն «Բ. Ի» Յօդուածագրին, որ այս անգամ արտաքոյ կարգի դիւրացուց մեր գրական պայքարը: «Սուրհանդակի» մէջ (Թիւ՝ 1236, 7, 8, 9) հրատարակուած յօդուածներու շարքին մէջ՝ «Վանանդացիին (!) Գեորգիոսի հարուածներէն» (այսպէս կ'ըսէ «Բաղմ» Մայիս-Յունիս թուին մէջ՝ էջ 264), մինչ ուրիշները Յօդուածագրին խօսքով՝ «չլցա՞նք», ինքը — շուրճ կ'երեւայ, եւ քիչ շատ ուշաբերած: Այն յօդուածին մէջ չկան այն դիւցազներէ՛ր ական apothéoseները՝ խառն հայերէն գրողներէ՛ր անտամամբ: Պր. Ա. Երիցեան, ետան գետին չի քաշկուտուիր՝ իւր իրանցի եւ իրանցի գառողութեան համար: «Հայկին» մեծապատիւ հեղինակը, «Տելեմաքայ» թարգմանիչը, «Սիսուանի» գրողը, եւայլն, եղնիկէն աւելի քաջ հայկաբաններ չեն համարուիր այլ եւս. ոսկեղարու հայերէնի վառարանն՝ Հանդրին անդունդները չի փոխադրուիր: Թաթուլ Վանանդացույն հասցէին տրուած պատասխանին մէջ «բարձրագոյն եւ մեծաշունդ փողահարութիւններ» չեն լուիր:

Բայց կայ ցաւալի կէտ մը:

Ոսկեղարու հայերէնի Ժամանակին եւ յարկաւոր նկատմամբ՝ «Բաղմովէպի» մեծապ. Յօդուածագիրը կը պահէ լուրթիւն մը, որ շատ նշանակալից է, եւ մեծահատոր դրուածներէ աւելի բարձրաձայն կ'աղաղակէ թէ «Նկարագիր Ուսմանց»ը, Գեր. Հ. Թաղէոսի՝ «Հատընտրին» յառաջաբաններն եւայլն վրիպած են յօդուածագրին ուշագրութեանէն . . . :

Թաթուլ Վանանդացին խնդրած էր. «Պէտք է անպարճա՞ր՝ ոսկեղարու հայերէնին Ժամանակին եւ Էրտերո՞ւ նկատմամբ՝ նախ եւ յառաջ որոշ գաղափար մը յայտնել («Սուրհանդակ» Թիւ 1238): Չկայ այսպիսի բան մը: Փոխարէն կայ ճարտար

դարձուածք մը մեծապ. Յօդուածագրին քով. մատնաշարի հաստ գրերու շուքին տակ զօրացընել ապա յոյներու տկարութիւնը: Ի հարկէ. ոսկեղարու հայերէնի խնդիրը հասկցող փոքրաթիւ մասնագէտներէ դատ՝ հարկ է — շլացընել խնդրէն չհասկրցող արբանեակներու խմբեր ալ. եւ շլացընել «յեւէւսօրէ» (տես «Արեւելք» Մայիս 19): Բայց «ձեռնհասօրէն» գրուած ըլլալը՝ ձեռնհասներ պիտի դատեն միայն . . . :

Տեսները:

«Բաղմովէպի» մեծապ. Յօդուածագիրը՝ պաշտպանել ուզած է — coûte que coûte — իւր կարծիքը ընդդէմ Պր. Ա. Երիցեանի եւ Թ. Վանանդացույն: «Ռեկլամներով դիւրին է, կ'ըսէ, դիտնականի եւ լեզուագէտի դիմակ շորթել, բայց պէտք է մտածել որ այդ դիմակը օրին մէկը կարող է մատնուիլ լուրջ քննադատութեան ճիրաններուն», — անտարակոյս 2—3 տարիէ ի վեր «Բաղմ. Ի» եւ «Գեղունեւոյ» մէջ տպուած տեսակ մը՝ լուրջ քննադատութեանց՝ ճիրաններուն: Թէ լեզուագէտ է Թաթուլ Վանանդացին ա՛հա՛ կը հաստատէ հրապարակու եւ պատրաստ է մրցութեան մանելու՝ դիմակներ շորթել ուզող շատ մը՝ «լուրջ քննադատներու» հետ, թէ յունարէն, թէ լատիներէն, թէ գաղղիերէն, թէ գերմաներէն, եւ թէ մանաւանդ հայերէն լեզուներու մէջ: Այս անցողակի:

Գառնանք բուն խնդրին եւ տեսները՝ «Թաթուլ Վանանդացույն ոսկեղարու սխալները» որ հրատարակուեցան թէ՛ «Բաղմովէպի» մէջ եւ թէ՛ առանձինն տետրակներով՝ նորանոր ընթերցողներու հրամցուեցան:

Ա. «Ստեպ ստեպ»-էրէ զհերան: Այս ասացուածքը ոսկեղարեան չէ, այլ այն լատիվերտացույն է (տես էջ 97, տպ. Վեն.) որուն քով կը Բողոքէ՛ր զնել Հ. Բաղրատունեւոյ աթուր . . . :

(բաժն էր Թ. Վանանդացին «Սուրհանդակի» մէջ):
 Ասոր դիմացը ինչ ապացոյց կը բերէ մեծապ. Յօ-
 դուածագիրը՝ ցոյց տալու համար որ բարեկրօնայ
 ոսկեդարեան համարուիլ: Արդ զիմէ իւր ունեւորեան
 աղբիւրներուն, այսինքն՝ Հայկազեան բառարանին
 եւ ցոյց կու տայ որ այս բառը — ՄԻԱՅՆ Լաստի-
 վերտացին չէ գործածուողը, այլ — սարսփ — ոս-
 կեդարեան շեղող ուրիշ մատենագիրներ ալ: Ասոր
 կ'ըսէ ուսմիկը՝ «շահուորը գարձընէլ, որ՝ սագը
 չայրի:» Ես կ'ըսեմ, «ոսկեդարեան չի՛ այս բառը»
 մեծապ. Յօդուածագիրը՝ փոխանակ ցոյց տալու որ
 ոսկեդարեան է, յառաջ կը բերէ Հայկազեան բա-
 ռարանէն — Փիլոններ, Իւսիքոսներ, Մաշտոցներ
 եւ դեռ չեմ գիտեր ինչ է, որո՞ք ահնն ու ունե-
 րո՞ւն հեղինակներ չեն: Արդ ցոյց տալ Յօդուա-
 ծագիրը, թէ ունեւորեան է բառը: Մանաւանդ թէ
 ինչպէս աւելի յետեւս — ինչո՞ք ապացուցուց թէ ոս-
 կեդարեան չէ այս բառը: Երբ զօրաւոր կ'ըլլար Յօ-
 դուածագրին ցուցումը, երբ 405—450 ժամանա-
 կամիջոցին մէջ եղած ոսկեդարու մատենագրու-
 թենէն կարենար վկայութիւն մը յառաջ բերել.
 Բայց այս վկայութիւնն ահարեւ է գործել: Թաթուլ
 Վանանդացոյն աղբիւրը Հայկազեան բառարանը
 չէ: Իսկ «Բագմամուկի» մեծապ. Յօդուածագիրը միայն
 Հայկազեան բառագրքէն գիտէ՝ ստորեւ բառին
 Լաստիվերտացոյն մէջ գործածուած ըլլալը: Բայց
 քիչ մը — բայց շատ քիչ — ուշադրութեամբ կամ
 աւելի ուղղամտութեամբ, կրնար Յօդուածագիրն
 իմանալ թէ Հայկազեան բառագիրքը ծանօթ է
 Վանանդացոյն, ուստի եւ Փիլոններ, Իւսիքոսներ
 եւ այլն կրնար տեսած ըլլալ. բայց տեսնելէն ետքն
 ալ ինչո՞ւ չէ յիշատակած: Զո՞ք է գործընդէս: Թա-
 թուլ չէ յիշատակած այն Փիլոններն եւ այլն, որով-
 չետեւ մեծապ. Յօդուածագիրը կը խողովրդէր Երե-
 ցեանի դէմ, թէ «այդ մեծ մարդուն («Հայկի»
 հեղինակին) աթուր՝ Լաստիվերտացին (!) հետ պիտի

դներ.» եւ Թաթուլ ցոյց տուաւ «Սուրհանդակի»
 մէջ, թէ «այն, Լաստիվերտացոյն եւ ընկերաց ըով
 է անոր աթուրը»: Արդ եթէ ապացոյց բուած բա-
 ռին զօրութիւնը կը հասկընայ Յօդուածագիրը,
 այն աստե՛ն այն կէտը միայն բաւական էր լուսութիւն
 պահել տալու...: Կայ երկրորդ պատճառ մըն ալ.
 մեր՝ միայն Լաստիվերտացին յիշելուն պատճառն
 էր՝ մեր այս գրքին էջերը ժամանակին նշանակած
 ըլլալը, եւ ուղեցիկը էջերով խօսիլ որպէս զի հա-
 ռուածն ստուգիւ «վճռական» ըլլայ:

Ուստի բարեհաճի թող մեծապ. Յօդուածա-
 գիրը ընթել իւր գրածին մէջէն այս խօսքը. «Տես-
 նուեցաւ ըստ բաւականին՝ որ միայն Լաստիվերտա-
 ցին չէ որ գործածեցր է զստուգելը» Այսպէս՝ միայն
 Լաստիվերտացին» բաժն չէ Թ. Վանանդացին.
 Թող հաճի ընթել նոյնպէս Յօդ. բառը,
 որ կայ նոյնութեամբ Հայկազեանին մէջ, եւ դնէ
 ըովը «Մեկուսի՛ն Յօդուց», ապա թէ ոչ՝ ըն-
 թերցող ոչ-մասնագէտներէն շատերը — եւ ասոնք
 լեզուին կը կազմեն — կրնան շտաբել, եթէ վերոյի-
 շեալ յօդուածով այս վերջին նոտրագիր բառը դի-
 տուած չէ. վասն զի Յօդուց քերտը — ունեւորեան
 է. բայց ոչ՝ Իւսիքի բաժն մեկուսի՛նը:

Հաճի թող ընթել նոյնպէս, «ոչ այնու կը դա-
 գրի ունեւորութեամբ բառ ըլլալէ (ստորեւ). բառը չէ որ
 գրուած մը ոսկեդարեան կ'ընէ:» Այո՛, այո՛, բառն է,
 երբ «) այս բառը չէր կրնար գործածուիլ ունեւոր-
 ութեամբ. բ) եւ բառը հայերէն չէ, գ) երբ շատ
 մը նոյնանշաններ կան համազօր եւ աւելի գե-
 ղեցիկ, ինչպէս վերեւ, վերայել, քերտուլ, «բէլ
 եւ այլն:

Քիչ մը լեզուագիտութեան դիմեր: Ստորեւ
 է սեմական՝ ստորագրութեամբ, որ ասորական Գործը
 Աւաբերդի մէջ (Գլ. ԺԸ. 18) գրուած է յն.
 ἐχειρατο բառին դիմացը (տես Armenische Studien,

10

2

Lagarde, բառ 1970. եւ Arm. Gram. [Hübschmann] բառ 105, էջ 316). արդ հայերէն ունի նոյն տեղը՝ փոքրիկ. «Փոքրէլ զգլուխի կեղքերայ» (Գործք Առաքելոց, ԺԸ, 18): Ուրեմն սր սոկեգարու հայր՝ փոքրէլ կ'ըսէ՝ չէրա = ἀποχέιρω բառերուն դիմացը, շատ գեղեցիկ եւ ճիշդ կերպով փոքրէլ ըսելու էր յաջորդ դարերու մատենագիր մին ալ, եթէ սոկեգարու հայերէնին մէջ՝ ըտրոնիւն = ըտրոնիւն-իւն բառով բառը լաւ բարձրացած է, ապա թէ ոչ՝ առանց այս ընտրողութեան՝ խառնադարու հայերէն կ'ըլլայ գրուածքը: Ահա առիթ թէ ինչու սոկեգարու հայերէնին հետամնւտ եղող մը կը դատապարտէ այս «փոքրէլ» բառը...

Յետագարեան մատենագիրներէ կարելի է առնուլ միայն այն բառերն, որոնք իրապէս կը պակսին սոկեգարու հայերէնին մէջ՝ կամ գաղափարին նորութեամբը, կամ բառին ընտիր կազմութեամբը: Եւ այն ատեն իրապէս լեզուական պակաս մը կը լեցնէ այն յետագարեան փոխառեալ բառը. բայց միշտ պէտք է դարձեալ հարազատ, զուտ սոկոյ եւ նոր սոկոյ (գերմ. Goldin) համեմատութիւնը պահել...

Մեծ ապ. Յոգուածագիրը կը շարունակէ. «Թ. Վանանդացին օր մը վերջը սխալէրէն (!) քանի մը հատը փութաց սրբագրել, ուրիշ նորոնը (!) սխալներու (!) մէջ ինչալով: Ահա թէ ինչ աւելցուց «փոքրէլ» վրայ. «Սփոքրէլ բառին բուն եւ գլխաւոր նշանակութիւնը (= ածիլել) նկատողութեան առնելով, համեմատած էի փոքրէլ եւ փոքրէլ բառերուն հետ: Սակայն «Հայկի» հեղինակը մոռցրէր

1 Հոս պիտի աւելնայ «ունինը նաեւ քերչուլ» բառը: Այս բառը հատուածին վերջն ինկած ըլլալով՝ պատճառ առած է մեծ ապ. Յոգուածագրին՝ իրաւացի գիտողութիւն մ'ընելու այս բառի նկատմամբ: Բայց այսչափն ըսնք որ, ոչ թէ միայն Թաթուլ, այլ քիչ շատ հայերէն գիտողն իսկ ան-

կորել նշանակութեամբ ուղեր է գործածել այս բառը, որ նոյնպէս սխալ է: Սփոքրէլն այս նշանակութեամբը պէտք էր փոքրէլ շէրս սոկեգարեան բառը գործածել» («Սուրհանդակ» Թիւ. 1239): Այս հատուածն յառաջ բերելէն ետքը կը հարցնէ մեծ ապ. Յոգուածագիրը: «Ուրիկ իմացաւ Թ. Վ. թէ Բ. ն մոռցրէր փոքրէլ» իմաստով է գործածեալ այս բառը. որպէս զի ընթերցողները դիւրութեամբ տեսնեն՝ յունարէնը զանց կ'ընեմ, եւ կը դնեմ հոս այդ քրնագատուած տողերուն փրանսերէնը՝ Լապրիւերի թարգմանութեամբ. «Celui enfin qui veut plaire, se fait raser souvent եւ այլն»:

Հաւատա՛, ընթերցող, թէ ամենայն անկեղծութեամբ 3—4 անգամ մտածեցի այս յառաջ բերուած խօսքերուն՝ իբր աղացոյց սենեցած նշանակութեան վրայ եւ բան մը չհասկըցայ թերեւս դուն, ընթերցող, աւելի յաջողակութիւն կ'ունենաս...

1. Բայց փութանք ըսելու. հոս se fait raser իբր «ձիւն-իւն՝ միշտ չի թարգմանէր չէրա, ἀποχέιρω բառը. raser բառը կը նշանակէ թէ մոռցրէր փոքրէլ = tondre եւ թէ ածիլուիլ. ուրեմն ինչ ցուցում է այս: Համեմատէ՛ր raser բառին առաջին նշանակութիւնը՝ գերմ. scheren, abscheren = tondre, couper les cheveux, իսկ բ. նշանակութեան համար՝ գերմ. rasieren.

2. Արդ raser, յո. չէրա (գղ. tondre) կամ աւելի ճիշդ՝ Թեոփրաստի գործածած՝ ἀποχέιρω բառը կը նշանակէ՝ մագերչ կտրել եւ քանի որ շէրս բառը աւելցուցեր է «Հայկի» հեղինակը, յայտնի է թէ մոռցրէր փոքրէլ վրայ է խնդիրը, եւ «փոքրէլ շէրս» ըսելով ուղեր է մոռցրէր փոքրէլ նշանակութեամբ գործածել «փոքրէլ», որ ճիշդ չէ: Բայց այս հատուածին մէջ՝ ինչպէս դարձրնենք

միջապէս պիտի գուշակէր այս սպազրական անդոյշ ետեւաաջութիւնը:

խնդիրը, միշտ սխալ է «--դրել շներ» = մաշելը «ծիլել»
 հասկերնալը, վասն զի միայն մերոտը կ'ածիլեն յոյ-
 ները՝ ինչպէս ետքէն ցոյց պիտի տանք. իսկ շներս
 դնելով մաշելն «ծիլել» նշանակութիւնն ելեր է
 երեւան, որ բաւական շփոթցուց շատերուն միաքը.
 եւ յուսահատութեան ճիշեր արձակել տուաւ բա-
 րեկամիս՝ Գր. Մալխասին «Արեւելեան Մամլոյն»
 մէջ... Ահա թէ «ուրկէ իմացաւ թ. Վանանդա-
 ցին թէ 'Հայկի, հեղինակը' մաշելը կորելու՝ իմաս-
 տով է գործածեր այս բառը»։ Հիմայ թող ընթեր-
 ցողը դատաստան ընէ, թէ սխալ չէ se fait raserն՝
 իբր «--դրէ շներ»-ի ապացոյց յառաջ բերելը։
 Բայց այսչափով չլմնցաւ։

3. Ածիլել (novacula) եղած գերծոտը,
 վերալ՝ յունարէն կ'անուանուի ξυρεῖν (արդի յու-
 նարէն ξουρίζω), իսկ մկրատով (forfex) եւ ածիլ
 (այսինքն մկրատով մաշելը կորել, գորել) կ'ըսեն
 χεῖρην, (արդի յն. χουρεύω)։ Թէոփրաստի մէջ
 ամէն տեղ χεῖρω, ἀποχεῖρω է ուրեմն վերադրել
 կորել, գորել։

4. Սխալ է ուրեմն մեծապ. Յօդուածագրին
 հանած հեռեւութիւնը թէ raser կը նշանակէ
 «--դրել, վերել, գերծոտը շներ»։ raser բռել է միան-
 դամայն tondre, couper les cheveux = գորել շներ։
 Ուղած գաղղիներէն բառագրքին թող դիմէ, եւ
 պարապ տեղ ուրիշներու երեսներէն անգոյ դիմակ-
 ներ վար առնելու չելլէ։

5. Գր. Max Oberbreyer՝ յունարէնի մէջ
 capacité մը, գերմաններէն թարգմանութեան մէջ
 աւելի որոշ կ'ըսէ. Er lässt sich fleissig die Haare
 schneiden (մաշելը կորել). նոյնպէս «Չորդի իւր ի
 Գեղիխ առեալ տանի՝ անդ գորել շներ» «յունա-
 րէնն ունի՝ καὶ τὸν υἱὸν ἀποχεῖραι ἀγαγὼν εἰς
 Δελφούς, ուրեմն ἀποχεῖρω նոյն յունարէն բառը
 հոս թարգմանուած է գորել զհերս. գերմ. lässt
 er seinem Sohne die Knabenhaare abschneiden.

վը տեսնուի ուրեմն որ «մէն րեղ մաշելը կորել»
 վրայ է խնդիրը։

6. Հարցում մըն ալ։ Գեղեցկիւնալու համար
 մաշելը կ'ածիլեն թէ մօրուքը։ Գոնէ հիմակուան
 ատենէն դատելով մաշելը կը կորեն, կը գորեն, կը
 յարդարեն, իսկ մօրոտը կամ աւելի մօրոտքոյը
 կ'ածիլեն (ոչ ոսկեգարեան բառով՝ կը «--դրեն»)։

Արեւելեան քանի մ'ազդերու ստորին դա-
 սակարգերը սովորութիւն ունին իրենց գլխուն մէկ
 կողմը «ծիլել, բայց այս դասակարգերու վրայ չէ
 խօսքը. ապա թէ ոչ պիտի ըսէինք, թէ միմանէրն
 ու գլխակերծները (Ոսկ. Մատթ. էջ 694) մեծ
 պատուի մէջ պիտի ըլլային։

7. Այս խնդրին լուսաւորութեան համար
 ստիպուեցանք հնագիտութեան ալ դիմել, եւ
 Կ. Պոլսոյ Չողաճիոն յոյն վարժարանին վարիչը,
 Պր. Չանկարա ընդարձակ նամակով մը տեղեկու-
 թիւն կու տայ, թէ երբ χεῖρω, ἀποχεῖρω բառին
 հանդիպի ընթերցողն յոյն մատենագրութեան մէջ՝
 միշտ վերադրել մաշելը կորել հասկերնալու է։ Յետին
 բիւզանդեան ժամանակներուն մէջ «ծիլելով գլուխ
 գերծելն սկիւթական սովորութիւն մըն էր եւ
 բնականաբար իբր օտարամուտ նորածեւութիւն՝
 կենդրոնացած մնաց ստորին դասակարգերու մէջ
 եւ մասնաւոր յունարէն բայ մը ունի յոյն լեզուն
 այս գործողութեան համար։ Շատ երկայն կ'ըլլար
 յառաջ բերելը ամբողջ այս Յիջեան յունարէն
 նամակը, նոյնպէս Կ. Պոլսոյ ռուսական հնագիտա-
 կան ընկերութեան զահերեց՝ Պր. Իւսթէնսկիի
 թանկագրին տեղեկութիւնները։ Այս երկու պա-
 րոնայք ազնուաբար յանձն առին վկայութիւննե-
 րով հաստատել մեր արդէն 2—3 ամիս յառաջ
 ըսածները։ Կարծեմ ասկէ աւելի ապացոյց աւե-
 րորդ է։ Ահա ուրեմն թէ «ուրկէ» իմացաւ թ.
 Վանանդացին թէ «--դրել շներ» մաշելը կորել կը
 նշանակէ։

Այս ցուցման վերջաբանը: Մեծ ապ. Յօդուածագիրն իւր ձրի ենթադրութեանց վրայ հատ մըն ալ կ'աւելցընէ. իբր թէ «Հայկի» հեղինակը երկու-իւրեք իրերէն համար... Թէսփրաստի սոյն կրկնութիւնները արբէր բարեով ըսեր է: Երկու նման տեղերն ալ նոյն բառը կը գտնենք. այսպէս «Բազում անգամ սափրէ զներսն» (էջ 22) եւ «Ստէպ ստէպ սափրէ զներսն» (էջ 29): Հոս տարբեր բառեր են չեմ գտներ: — — —

Գանք երկրորդ կէտին:

Բ. «Չարամոննն ունի սղիտակի փայլուն» յառաջ բերուած հատուածին երկրորդ տողն է այս: Պահել նշանակութեամբ ունելը միայն մեծարարած իրերու եւ կամ բարոյական իմաստով կ'ըսէ սակեգարեան հայր...: Աերոյիչեալ ստորագծեալ տողն շարքն իսկ հակառակ է սակեգարեան հայերէնին (Սուրհանդակ, նոյն թիւ): Այսպէս ըսած ենք բառաբառ, բայց կ'երեւայ թէ մեր խօսքերէն երկուքը լաւ ըմբռնուած չեն: Յետագայ օրինակներու լուսաւորութեան համար անհրաժեշտ հարկուոր է պահել նշանակութեան ուշադիր ըլլալ, որ է «չարամոննն ունի սղիտակի փայլուն» խօսքին մէջ՝ պահել, ինչպէս: Արդ իբր ապացոյց երեք վկայութիւն յառաջ կը բերէ «Բազմավէպի» մեծապ. Յօդուածագիրը: Լաւ ուշադրութիւն! Երեքին երկուքը մեր ըսածը կը հասարակէ, իսկ երրորդը ամենեւին զօրութիւն չունի, վաւ զի մեր խօսքին ներառանքներն չունին: ա. «...Ապա թէ ոչ կամիս արշափէլ զփողովուրդ իմ, այլ տակաւին ունիցիս դր» «չենք կարծեր» որ — կ'ըսէ մեծապ. Յօդուածագիրը — փողովուրդ մեծարարած էր ըլլայ: Հապա ինչ է. ինչ ըսել է մեծարարած իր...: Եթէ գիտնար թ. Վանանդացին՝ որ «Երիցեան եւ Բ.», յօդուածին հեղինակը՝ պահել եւ մեծարարած բառերուն նշանակութեան իսկ այլ ընդ այլոյ մեկնութիւններ պիտի տայ, հաւատացէք որ թաւ

թուլ այն համառօտութեամբ պիտի չդոհանար, եւ անցողակի պիտի չդրէր՝ իբրեւ գիտնոց հետ խօսող, այլ առաջին անգամն իսկ պիտի մեկնէր թէ մեծարարած, յաճախարարած, բարձրարարած, երկայնարարած եւն սակեգարեան բառերը՝ մեծարարած, լայնութիւն, բարձրութիւն ցոյց կու տան, առանց նկատողութեան առելու թէ դարձանկարած էրն սննատներէ կը կազմուի թէ՛ միանոյլ է:

Հաճի թող մեծապ. Յօդուածագիրը բանալ «Բարեղի Աեցօրեայի» գիրքը էջ 34՝ եւ պիտի գտնէ հոն միայն իրերու համար մեծարարած չըլնաւ. էջ 74՝ ծով մեծարարած. էջ 128՝ մեծարարած վայր ուշադրելի, բայց նոյն տեղը՝ մեծութիւն մեծարարած յուսատրոսց (աստեղաց) էջ 109՝ մեծարարած մարտիչ. Եւս. Քրոնիկ. Ա. էջ 64՝ բարձրարարած բանակօ: Կարծեմ այս օրինակներն ըստ բաւականի զօրաւոր լեզու մը կը խօսին, թէ «մեծարարած իր» է յարմարագրը, ինչպէս է բանակը...: Բայց մեծապ. Յօդուածագիրն յառաջ բերած օրինակն ունի ուրիշ ձևաւոր կողմ մըն ալ, ունել = արշափելու հակառակ նշանակութեամբ բնաւ առնչութիւն չունի ունել = ինչպէս իմաստին հետ: Պէտք չէ փոխել խնդիրը, որուն վրայ կը վիճենք...:

Բ. Միթէ «Բարայկան իմաստ» չկայ Յօդուածագիրն յառաջ բերած երկրորդ օրինակին մէջ, երբ «Նիկանովա քրքանօ եւ փոփոխութեամբ եւ մարտիչը սիրով ունի կ'Յօդուածագ. հոս ունէր՝ կը վարդապետ ըսել չէ: Արդ «Փոփոխութեամբ ունել զոչ» պահել ըսել է, թէ փոփոխ վարդապետ ներս...:

Գ. Բայց աւելի զարմանալի է երրորդ օրինակը: Վկայութիւնն ամբողջապէս յառաջ բերուած չէ. չենք յուսար որ փոքրամտութիւն (arrière-pensée) մը ըլլայ այս կերպ վարմունքի մէջ: Հատուածն է. «Հրամայեաց հարիւրապետին պահել զնա (զՊաւղոս) եւ ունել յընդարշափելի» Գործ. Ա. ԻԳ, 22: Ունել յընդարշափելի ինչ առնչ

չութիւն ունի մեր խնդրոյ հետ. ո՞՞մ մըն է այս, որուն մէջ պահել, ինչպէ՛լ իմաստը միայն Յօդուածագիրը կրնայ տեսնել... Իսկ առաջին պահել բառն իսկ հոս բոլորովին ուրիշ իմաստ ունի, այսինքն Բարձրի մէջ պահել, Բարձրել ըսել է: Յայտնի է ուրեմն թէ մեծապ. Յօդուածագիրն յօդուածէն ջնջելու է մասնաշափ հաստ գրուած՝ Յուդա, Պաղոս, Ժողովուրդ բառերը...

Մեծապ. Յօդուածագիրը զանազանութիւն չի դնել ինչպէս կ'ըսէ, երկուքն իրարէ մը եւ մարդուս մարմնոյն մէկ մասին մէջ. զարմանալու բան չկայ, նրբո-նրե-ն, նրբերանքո-նրե-ն միայն ոսկեղաբու հայերէնին մէջ փնտռելու է...: Ինչ որ կրնայ բանի մը համար ըսուիլ, չի կրնար ա՛նչ բանի համար ըսուիլ: Եթէ երկուքն իրար մը եւ մարմնոյն մէկ մասը՝ ահա՛նէրը, նոյն կը նկատուին, մեր պատասխանն է՝ «ճաշակներն անվիճելի են»: —

«Սպիտակ փայլունը» գիտենք որ նախնեաց քով կայ, բայց երկուքն այսպէս միացեալ՝ ահա՛նէ համար չ'ըսուի:

«Շարքն իսկ հակառակ է ոսկեղաբեան հայերէնին» ըսած էինք. կը կրկնենք: Մեծապ. Յօդուածագիրը մեր ըսածը ջնջելու համար՝ «չըջուն ասացուած» ըսուածներն իբր վկայութիւն յառաջ կը բերէ. «որդեակս ունիցի հաւատացեալ», «աչս ունին հանգոյնս պոռնկաց»: Հարկաւ տոյսպէս պիտի շարուէին այս «չըջուն նախադասութեանց» մէջ բառերը, քանի որ գլխաւոր Բարձր շեշտելու գործ չունի: Կը կրկնենք. պարզ նախադասութեանց մէջ՝ ստորոգելին կը գրուէ առաջին տեղը, յետոյ բայը եւ յետոյ ենթական կամ խնդիրը (թէպէտ զարմանալի կերպով Մ. Գարագաշեան իւր մէկ քերականութեան մէջ գաղղ. շարքը՝ իբր գրաբար հայերէնի կանոն կ'առաջարկէ): Պիտի

ըսուի ուրեմն. անձն է հոգի. մէծ է Տէր, պարտաւանս համարի զնոս. լրբէս է եւ դոս, առ մէծ ունի զնոս. բնական հետեւութեամբ վերոյիշեալ օրինակին շարքը պիտի ըլլայ «սպիտակ եւ ջնջ պահէ զատամունսն», ինչպէս գրած էի առաջին անգամ:

Շատ պիտի երկարի յօդուածս, եթէ ամէն յառաջ բերուած օրինակներուն վրայ մի առ մի խօսիլ ուղեմ: Բայց առաջին օրինակը՝ «զնա կայան պահակ» բնական կարգով պիտի ըսուէր «պահակ կայան զնա». սակայն շատ բնական գեղեցկութիւն մը առած է այն շըջուն դարձուածքը՝ «զնա կայան պահակ», եւ ստիպուած է գրողն այս «չըջուն կարգը» պահել, վասն զի զնա պարզապէս «եւրոպո-նրե-ն մըն է՝ անծանօթ մարդ մը, զՍիմոն Սիւրենացի, յառաջ բերելու համար: Ահա թէ ինչ կ'ըսէ գաղղ. թարգմանութիւնը... Ils trouvèrent un homme de Cyrène, nommé Simon, qu'ils contraignirent de le suivre. նոյնպէս գերմ. ... fanden sie einen Menschen von Kyrene, mit Namen Simon, den zwangen sie, dass er ihnen folgen sollte. Այսպիսի աչէն ձախէն թխմուած օրինակներով, կը կարծենք թէ խնդիրն աւելի կը մթագնի, քան կը լուսաբանուի: Հարկ է միտ դնել որ «եւրոպո-նրե-ն վրայ խնդիր չկայ, այլ ակռաներուն միջոցով պահուելուն վրայ. ուրեմն ծանօթ պէտք է ըլլալ՝ «ահա՛նէրը մաքուր են եւ մտաւոր են ակռաները», ասացուածքներուն տարբերութիւնը: — — —

Գանք Գ. կէտին:

«Ահա գին քերականական սխալ» ըսած էի: Քանի որ ոսկեղաբու հայերէնին վրայ է խօսքը՝ ամէն անխնայ-նրե-ն պէտք է իբրախանայան սխալ նկատուիլ, քանի որ կանոնաւորին եւ անկանոնին համեմատութիւնն է 5:100: Ամէն լեզուաց քերականական կանոնները կ'ունենան իրենց անկանոնութիւնները, զարտուղութիւնները, բայց այս

զարտուղութիւններն իբր կանոնաւորութիւններ գործածելը ներելի չէ գրողներու: Երբ դասական հայերէնի զբաղող մը՝ մեծապ. Յօդուածագրէն իբր «կանոնաւորութիւն» համարուած անկանոնութիւն մը, նկատողութեան չ'առնուր, բնական է թէ այնպիսին իրաւունք ալ չի տար եւ չի կրնար տալ, երբ մէկն ելլէ ըսէ. «մենք զանազանութիւն չենք դներ կանոնաւորութեան եւ անկանոնութեան մէջ, մենք կը գործածենք ամէն կանոն, օրէնք, հրաման, պատգամ եւն, որ գանենք հայերէն գրոց մէջ՝ առանց ժամանակի, հեղինակի, ոճի եւն, միտ գնելու. մենք ազատ գրիչ կը շարժենք:» Լաւ է այս պատճառաբանութիւնը, բայց ճիշդ այս պատճառներու համար ալ՝ Ոսկեգարու աշակերտ մը՝ կը զրանայ Ոսկեգարու հայերէնի վկայագիրն այնպիսի հայերէն գրողներու:

Լաւ գաղափար մ'ունեցեր է մեծապ. Յօդուածագիրը՝ Թաթուլ Վանանդացոյն դէմ է-բ իսկ (այսինքն այս վերջնոյն) գէնքերով կուռելու, եւ այս բաւական մեծ քաջութիւն է, բայց կը յաւիժ որ գործածուած գէնքերն անպար ըլլալուն, ինք զինքը վերաւորած է մեծ. Յօդուածագիրը: Տեսէք թէ ինչպէս: Կը յորդորէ. «Բանանք Չալլխեան-Այտրեան Բերականութիւնը (1885) էջ 353.» Բացինք. եւ ոսկեգարու հայերէնին այս կարեւոր խնդիրներուն հետեւողներէն պիտի խընդրեմ, որ իրենք ալ բանան: Մեծ. Յօդուածագիրն յառաջ կը բերէ հետեւեալ կանոնը. «Յարաբերալը յարաբերականին հարմի առած, իւր բայէն անկախ: Երբեմն ալ յարաբերականը՝ յարաբերելոյն.» եւ Գեր. Այտրեանն է Յօդուածագիրն կը շարէ, որոնց վրայ կ'աւելցրնէ ինքն ալ. քանի մը հատ: Կը փութամ ըսել, որ մեծապ. Յօդուածագիրը՝ Թ. Վանանդացոյն ոսկեգարու սխալները բունել ուզած ատեն, զարմանալի դիրքի մը մէջ ինկած է: Քանի որ Այտրեանի Բերականու-

թեան վրայ է աչքերնիս՝ հաճի թող մեծ. Յօդուածագիրը, փոխադրել իւր աչքը՝ դիմացի էջին վրայ՝ էջ 352. եւ մէկտեղ կարդանք: Փոքրիկ գիծ մը կայ բաժանման, անկէ սկսինք: «Ընդհանրապէս դերանուանց վրայ շար անկանոնութիւններ կը դիրքին իրոց մէջ, Բայց անէն յետո՛ւ՝ յարաբերականներն ասին, որոնց բնականութենէն այսպէս կը նշանակէ, յիշեցնելով ռասկոնդաց թէ անկանոն ըլլալն՝ զգուշացի կ'ընէ անոնց անկանոնութիւնը:» Ինչ կ'ըսէ մեր պատ. Յօդուածագիրն այս դիտողութեան...: Այտրեանի ըսածին կը հաւատայ արդեօք. եթէ կը հաւատայ, ինչո՞ւ Գեր. Այտրեանի ըսածներն չընդունելով՝ խնդիրը կ'երկնցընէ, եւ մտքերու շփոթութեան պատճառ կ'ըլլայ, թէ «այսպէս ալ կ'ըլլայ, այնպէս ալ» (տ. Չարգ. Բերակ. էջ 249), իսկ եթէ Գեր. Այտրեանի չէ հաւատար (եւ զիտեմ որ չի հաւատար), ինչո՞ւ իրեն դրքին կը դիմէ: Գեր. Այտրեանն իբր քաջ ոսկեգարու հայերէնահմուտ՝ գիտէ զանազանել հաստատուն կանոնները՝ նոյն իսկ յաճախադէպ անկանոնութիւններէն՝ որոնց ինքը զո՞ւր չ'աւելցնուին կու տայ, իսկ Թաթուլ Վանանդացին՝ լեռնական ասիա կ'անուանէ: Խնդիրը միայն երեւութիւն մէջն է, բայց իրականապէս զո՞ւր չ'աւելցնուին մը շատ քիչ կը տարբերի: «Հատրտորի» հեղինակն ալ շատ անգամ՝ իբր զո՞ւր չ'աւելցնուին ինչո՞ւ մեղմ անուամբ յառաջ բերած է իւր դրքին մէջ այսպիսի հատուածներ, որոնց սակոյն աւելի ճիշդ՝ իբր լեռնական ասիա, անուն տալու իրաւունքէն չի կրնար զրկուիլ ոսկեգարու հայերէնին ուրիշ հետեւող մըն ալ...:

Շատ քաջ գիտէ մեծապ. Յօդուածագիրն որ մեր երբեմնի խմբագրութեան ատեն շատ անգամ առիթ ունեցած ենք ըսելու եւ կրկնելու թէ նախնեաց մատենագրութեան բնագիրներու հրատարակութիւններէն շատերը՝ քննադատական

արժէք չունին, վասն զի 30 տարի յառաջ՝ այսպիսի հրատարակութեանց վրայ ուրիշ գաղափար կար, եւ այսօր՝ ուրիշ: Նոյն իսկ Ս. Գիւրբը՝ որ «Թարգմանութեանց դշնոյ», կ'անուանուի, աւելի իմաստին ու լեզուին համար է, առանց նկատողութեան առնելու «Ինչ կայ. եթէ օտար մատենագրութեանց թարգմանութեան ատեն մեր նախնիք ալ ունենային այն դիւրութիւնները, զոր ունինք մենք այսօր, ստուգիւ աւելի կոկեալ ձեւերով կ'ըլլային քերականական կանոններն եւ ամէնքը միակերպ: Չմոռնանք ալ, որ շատ անգամ ընդօրինակողներու անփութութիւնը՝ չըսենք տգիտութիւնն ալ, պատճառ եղած են խաթարմանց. բայց յետոցս, ներեալ չէ քերականական կանոնաց վրայ ունենալ այն գաղափարը, զոր ընդօրինակողներէն շատերը դարեր յառաջ ունեցած են: Լեզուին փիլիսոփայութիւնը կայ, կայ լեզուին ստուգաբանութիւնը, կանոնաց անյեղիլ օրէնքը կայ, վերջապէս կայ լեզուի բնաշըջութիւնը: Գար մը յառաջ մեր նախնիք կը գրէին՝ «աննայ», կը ստուգաբանէին՝ «աննայ», «ապոր» — «աննայ», «անդէր» (կանգնել) — «աննայ» — «անդէր» — «աննայ» կարելի է արդեօք այսպիսի ստուգաբանութիւններ ընել...:

Այս միջանկեալ խորհրդածութիւններէն ետքը դառնանք՝ իբր փաստ յառաջ բերուած 12 օրինակներէն քանի մը հատը մանր նկատելու: Ար ստիպուինք կրկնել որ մեծապ. Յօդուածագրին ուշագրութենէն վրիպած կ'երեւայ՝ յետագիւղի աղաւթիւն, ընդօրինակողն անգործընթիւն եւն, բտուած երեւոյթը: Եթէ այս մեր ենթագրութիւնը իրաւացի է, այն ատեն պարզապէս կը զարմանանք: Նախնի ժամանակներու մէջ գրչագիրները հասարակ լեզուի չէին, եւ գրուած սխալը շատ դժուար էր քերել, աւելի: Ամբողջ բառ մը քերուած եւ տեղը (կամ աւելի՛ վրան) նորը գրուած՝

10
113-40

տեսած ենք, թէպէտ շատ քիչ անգամ, բայց վերջապէս տեսած ենք, բայց սխալ նշանագիր մը աւրուած եւ վրան նորը գրուած, տեսած չենք: «Շատ դիւրին չէր» ըսի՝ մագաղաթի վրայ միջին երկաթագիր (թող թէ մեծ երկաթագիր) գրուածք մ'աւրել. եւ այս՝ գրեթէ անհնարին էր, վասն զի նախնաբար բառերն իրարմէ զատ գրուած չէին, այլ բառ բառի քով: «Աւեցնոսա Յիսուս», գրուած չէր այսպէս զատ զատ, այլ ԱՍԻՑՆՈՍԱՅԻՍՈՒՍ: Հիմայ, խնդրեմ, ի սէր անկեղծութեան, կարելի չէր միթէ որ այսպէս շարուած գրերու մէջ վրիպակ մը սպրդէր...: Եթէ այսօր տպագրութեան մէջ՝ փորձերը այնչափ սրբագրելն ետքը, կրկին ու կրկին կարգալէն ետքը, վրիպակներ կը սպրդին, ուր մնաց ի հնումն, ուր գրչութիւնն այնպիսի ծանր արուեստ մըն էր: Եւ եթէ ենթագրենք պահ մը, որ գաղափարողներէն շատերը չունէին այս պաշտօնին հարկաւոր պատրաստութիւնը, ինչ կը մնայ մեզի ըսել, եթէ ոչ՝ նկատողութեան չառնուլ գտնուած անհնարութիւնն եւ ընդհանուր օրէնքին հետեւիլ: Այս է բնականը, այս է արամաբանականը:

Կրնանք ուղիղ համարիլ՝ սպուած կամ գրուած ծովածաւալ մատենագրութեան մէջ գտնուած սխալները, եւ ինչ անուն կրնանք տալ անոնց եթէ ոչ՝ անհնարութիւն, կամ աւելի ճիշդ «երկարակամ սխալ»: Ահա շատերէն քանի մը հատը. Եղայ (Եղնիկ էջ 263). Ելու յաշխարհէ (էջ 133, 147). Վաստակեցին ի նահատակին (Սոփեբք, Վկ. Արեւ. էջ 81). Չքայրս (Ոսկ. Մտթ. Գ. Հար. էջ 40). Պսակէ զմեզ (Անդ. էջ 46). Չամենայն մեքենայ սատանայի (Անդ. էջ 58). Սրբէ զմիտս (Ոսկ. Պղ. Ա. էջ 104). Պատուիրէ (Անդ. էջ 151). Կշտամբէ գնոսա (Անդ. էջ 301). Չիս ամեն (Եփր. Բ. էջ 116). Այսու ամենիւ (Ոսկ. Պղ. Ա. 295)

Ա՛հն փայտը անտառի (Եփր. Բ. 290). Զա՛հն մնացեայսն (Կորին' էջ 26). Քան շա՛հն սուր (Եփր. Բ. էջ 317). Վկայքն ա՛հն (Եւս. Եկ. Պամ. էջ 345). Ա՛հնէն պղծութեանց (Չգոն' էջ 85). Յա՛հն թղթոց (Եկ. Պամ. էջ 204). Խօսեցան ընդ նա (Մնաց. Բ. էջ 366). Մի տաա (Եզր Բ. էջ 425). Երկրպագէցին Աստուծոյ (Նէեմի, էջ 442). Յայն ժամանակէ (Հեռէ) Եւ. Քրոն. էջ 170. Եկ. Պամ. էջ 52). Ի՞նչ չար գործէր առ նոսա (Եւ. Եկ. Պամ. էջ 86). Յանդիմանէ (Ոսկ. Մտ. Բ. էջ 480). Զոտս աշխի (եաց) (Եկ. Պամ. էջ 192). Գալ առ նոցա (Անդ' էջ 399). Եղբայրք (Սոփ. էջ 94). Մի՛հնց (Եփր. Բ. էջ 84). Մինչ չեւ քննեալ իցէ, մի մեղադրեա, իմանաս եւ ապա պատուհասես (Սիրաք, էջ 44). Անկեայց (Անդ' 84). Չերկուսին (Անդ' 144, 4 տեղ). Ոչ կարօտացաւ ա՛հնէն խորհրդակցաւ (Անդ' 152). Երեսուն եւ մէկ թագաւորք (Չգոն' էջ 18). Նովաւ քիտայնէ մէք զԱստուած (Չգոն' էջ 280). Զբազումս (Ոսկ. Մտթ. 606) եւն: Այսպիսի — հաղարաւոր օրինակներ կրնան եւ պէտք են՝ կարծենք, համոզել դիտնականները թէ շատ սխալներ կան, որոնց համար՝ «այսպէս ալ կ'ըլլայ, այնպէս ալ» չենք կրնար ըսել...:

Այսպիսի անհանձնելիներ (մեր յառաջ բերածներէն շատերը քերականական ձեւերու դէմ գայթակման են, կան հարիւրաւորներ ալ՝ շարժի հակառակ) պէտք են իբր զի՛նչ ինչ անհանձնելի գատապարտուիլ:

Մեր առջեւ ճամբան բաց է այլեւս յառաջ բերուած 12 օրինակներն ալ իբր զի՛նչ ինչ անհանձնելիներ մանր զննելու:

Յառաջ բերուած առաջին օրինակը՝ շատ կրճատ կերպով յառաջ բերուած է եւ անհանձնելի տառաջին ապացոյցներէն է: Եթէ երբայական

բնագրին հետ (եւ ի պակասութեան՝ գաղղ. իտալ. գերմ. յունարէն եւ այլն թարգմանութեանց հետ) համեմատենք, իսկոյն կը տեսնուի մեր ըսածը: Տեսէք ինչպէս է բնագիրը. Ե- (եղիցի) շեղ՝ զոր ցուցցէ Տէր, մատիցէ ըստ սո՛հմից, եւ քո՛նն՝ զոր յանդիմանեացէ Տէր՝ մատիցէ ըստ տանց, եւ քո՛նն՝ զոր յանդիմանեացէ Տէր՝ մատիցէ ըստ արանց. այս է բնագիրը, եւ կարծեմ ամէնքը կրնան հասկընալ որ ցարդ տպուած հայերէն բնագիրները՝ ասորական կնիք կը կրեն (գոնէ այն՝ եղիցի բառէն դատելով). եւ փոխանակ շեղ՝ բառը շեղ՝ ընելու՝ քո՛նն բառին վրայէն ղն վերցընենք, կ'ունենանք բնագրին ճիշդ թարգմանութիւնը: Գաղղիերէն թարգմանութիւնը կը հաստատէ մեր ըսածը. et la tribu que l'Eternel aura saisie s'approchera selon les familles; et la famille que l'Eternel aura saisie s'approchera selon les maisons; et la maison que l'Eternel aura saisie s'approchera selon les têtes. Արդ այսպիսի կրճատ եւ արճատ օրինակներու համար, կարելի է ըսել թէ հայերէն լեզուի քերականական կանոնաց մէջ՝ կանոնաւորութիւն չկայ: — Նոյն խորհրդածութիւնները պիտի ստիպուինք կրկնել յառաջ բերուած երկրորդ օրինակին համար ալ...:

Երրորդ օրինակին բնագիրը՝ տեսէք 1895 Մ. Գարագաշեանի ձեռք տպուած բողբոջական հրատարակութեան ստորեւը՝ իբր ծանօթութիւն. «Եւ Հրեայք եւ սոսիկանք, արք հարիւր եւ յիսուն (եւ) որ գայնն առ մեզ յազգաց որ շուրջ զմեզ» ի սեղանի իմում (էին) (Նէեմի Ե. 17): Ար թարգմանենք ուղղակի երբայական բնագիրը. «էին ի հրէից եւ յոստիկանաց՝ արք հարիւր եւ յիսուն ի սեղանի իմում, որք եկեալ էին առ իս յազգաց, որ շուրջ զմեզ են» թող բարեհաճի մեծապ. Յօգուածագիրը համեմատել այս հատուածին հետ՝ իւր յառաջ բերածն եւ ըսէ թ. Վանանդացոյն՝ անկեղ-

ծուծեամբ, թէ իրաւունք չունի այս վերջինս՝ այսպիսի աղծոք օրինակներ դատապարտելու...:

Գանք չորրորդ օրինակին. «Եւ առաքեաց Քիրամ նաւս եւ ար+ որ գիտէին նաւել ընդ ծովն (փոխանակ՝ ար») (Բ. Մնաց. Ը. 18): Հարկաւ ուղղն է՝ ար+, ինչպէս մէկ ակնարկով կը հասկըցուի. յետագայի աղծոքն է, եւ արդէն 1895ի տպագրութեան մէջ «բռնաբար» է...: «Առաքեաց Քիրամ ի ձեռն ծառայից իւրոց նաւս եւ ար+ որ գիտէին նաւել ընդ ծովն»...:

Հինգերորդ օրինակ. «Եւ ամին առ մեզ ար+ որ էին զօրաւորք»: Այսպէս ունի Չոհրապետան տպագրութիւնը. բայց նոյն Չոհրապետան տպագրութեան տակ՝ նոյն տեղի, «Եւ ամին առ մեզ արս, որք էին զօրաւորք եւ այլն»: Մեծապ. Յօդուածագիրն ապահովաբար տեսնել ուզած չէ նոյն էջին որպէս այս փոքրիկ ծանօթութիւնը, ինչպէս վերիպած էր անոր աչքէն՝ Գեթ. Այստեաննի Քերականութեան ձախակողմեան էջին կարեւոր ծանօթութիւնը...:

Խոստովանինք: Վեցերորդ օրինակն պարզապէս զրուեցուցիչ է իւր քերականական անհարթութեանց համար: Այսպիսի օրինակներ քերականական կանոնաց փորձաքարին զարնելէն իսկ կը զգուշանայ թ. Վանանդացին:

Եօթներորդ օրինակը չէմ հասկընար թէ ինչպէս կարելի է իբր գոյն յառաջ բերել, քանի որ վերիպակն ակնյայտնի է. «Բռնն՝ զոր ես խօսիմ ընդ ձեզ, ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիմ» (Յովհ. ԺԴ. 10): Հ. Յովհաննէս Չոհրապետան 98 տարի յառաջ իւր հրատարակած Ս. Գրոց մէջ արդէն յիշատակեր է նոյն ուղղիչը. «Չբռնն՝ զոր ես խօսիմ ընդ ձեզ, ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիմ (Անդ)»: Մեծապ. Յօդուածագիրը կ'երեւայ թէ աւելորդ աշխատութիւն համարեր է՝ նոյն էջին որպէս կարեւոր ծանօթութիւն մը կարդալու. «Ոմանք», կըսէ Հ.

Չոհրապետան, (ունին)՝ «զրանս... զոր ես խօսեցայ»: Այսպէս է բնագրին թարգմանութիւնն ալ, գաղղ. «les paroles que je vous dis.» այսպէս ունի եւ 1895 հրատարակութիւնը: Կարծեմ իբր փաստ յառաջ բերուած հատուածները լաւ մը քննելն աւելի խոհեմական կ'ըլլար...:

Հաւատա՛, ընթերցող, թէ պարզապէս ձանձրոյթ կը զգամ՝ քերականական կանոնաց դէմ այսպիսի սայթաքումները մի առ մի յառաջ բերելու եւ ջրելու. բայց յաջորդ 5 վկայութիւններէն 2ը չեմ կրնար զանց ընել, վասն զի յայտնի կ'ըլլայ այս օրինակներով թէ թ. Վանանդացուն ոսկեղարու սխալներն որսալու ջանալէն աւելի լաւ կ'ըլլար այս օրինակները լաւ մը ուսումնասիրել, որպէս զի չստիպուէինք կրկնել գաղղ. առածը՝ «chercher la puce dans la paille.» Ուրեմն առաջինը. «Աննոյն վնաս» որ անտի եւ այսր գործին, շայն Արհմնն արար (Եզնիկ): Շատ լաւ. Խնչ սխալ կայ հոս: Մեծապ. Յօդուածագիրը կ'առաջարկէ «զաննոյն վնաս». Ոչ բնաւ: «Չաննոյն վնաս» այս դէպքին մէջ սխալ կ'ըլլար. վասն զի «չայն» բառիկը՝ որ ամբողջ խօսք մը կը յարաբերէ, աւելորդ կ'ըլլար եւ իմաստի խաթարում կը պատճառէր. սխալ կ'ըլլար ուրեմն «զաննոյն վնաս... զայն Արհմնն արար» բնել: Եզնիկ շատ ուղիղ ձեւով գրած է: Հարկ է միտ դնել որ «Չարգացելոցը» յիշատակած է այս կանոնը, բայց առանց զանազանութիւն ընելու. իսկ Այստեանն՝ «նկատուան» մէջ տակ յիշատակած է՝ յէջն 354՝ այն առարկան եւ «բռնաբար» (ուրեմն՝ սեմաբար) կանոնը, որուն նորքերականները՝ «եւեւար»-ն = pléonasme աւելունը կու տան: Եւ այս ըստ բաւականի ընդարձակ գործածութիւն ունի հայ լեզուին մէջ. օրինակ «Չվէմն՝ զոր անարգեցին շինողքն, նա եղեւ գլուխ անկեան»: «Մոլախիտոգ՝ որ սպանող է, նոյնիք զմաղձս հնացեալս հնարին բժիշկը հատանել.

Ամենայնի որոյ իցեն թեւք եւ թեւիք՝ շոյն ուտիցեք. (Քերակ. էջ 260). «Չբանն՝ զոր առաքեաց Աստուած աւետարանել զխաղաղութիւն որդւոցն Իսրայէլի, նա է ամենեցուն Տէր», Սեբեր. էջ 127: Բայց ինչ հարկ այսպիսի ծանօթ իրողութեան վրայ խօսիլ: Յայտնի է թէ «Եւ զիւրիս» որ դեռ պատուականքն իցեն, ի բաց ընկենու», չաղատեցաւ սխալագիր՝ ուր մնաց ոսկեգարու հայերէն չըլլալէ: Եթէ մեր՝ «Սուրհանգակի» մէջ առաջարկած երկու ձեւերէն մին նախամեծար չի համարուիր, այն ատեն սխալագիր ըլլալէ աղատելու համար, կ'առաջարկենք երբորք ձեւ մըն ալ. «Եւ զգեստք» որ դեռ պատուականք իցեն, ի բաց ընկենու զնա կամ զնա ի բաց ընկենու», միայն այս ասորական ձեւին տակ ետ կ'առնու՞մ այն բառերուն վրայէն՝ «Իբրևնական սխալ» անհամայն բայց իրաւացի բառերը:

Հատ անգամ ոչ թէ այս, նա, նոյն եւայլն բառերն են որ կ'աղատեն նախագասութիւն մը — անկանն ըլլալէն, այլ նաեւ միայն «, որ, ն գրերն ալ: Օրինակ. «Եւ յորմէ պահանջենն՝ թերեւս եւ կին եւս ունիցի եւ որդեակս սնուցանիցէ», (Ոսկ. Մտթ.), ուր յայտնի է թէ այն ն՝ պարզապէս ըսել կ'ուզէ. «Եւ այն՝ յորմէ պահանջեն, թերեւս եւ կին եւս ունիցի» եւայլն:

Վերոյիշատակեալ երկրորդ օրինակը (Եղեշէին) կը վերադարձընենք «այս ապրանքէն գնողին», ինչպէս ըսած է շատ սրամտութեամբ Յ. Գուրգէն:

Եթէ ոսկեգարու հայերէնին կանոններու հաստատուն ձեւը՝ ուրիշ կանոններու — վրայ ալ տարածել ուզենք, պիտի տեսնենք որ այսօր շատ բան աւելի կարգի կանոնի տակ առնուած է, եւ որոշ սահմաններ գծուած են, որոնց համար թերեւս հնոց քով շատ մը զարտուղութիւններ, անկանոնութիւններ պիտի գտնենք. բայց մեր դարուն մէջ ստիպուած ենք աւելի փարիլ հաստատուն

կանոններու, քան զարտուղութիւններու: Երեք օրինակով կ'ուզենք մեկնել մեր ըսածը:

1. Յարաբերականը «Իւրաքանչիւր իւր յարաբերակն կէջ կը գտնուի. այսպէս. «զե յայն՝ զոր առաջի եր, հասանել կարացե» (Եղն. էջ 5). «զե մի միւրին» որ զբարքն շողայցեն, արդեւ՝ հայեւոյ ի յտակութիւն լուսոյն, լիցին» (Եղն. էջ 6). «Եւ ոչ նիւնն ինչ՝ յորմէ առնիցէ զոր առնելոց իցէ» (Անդ). «Եւ զնա՝ որոմ բունութիւնն մարթ էր կրել, կորզեցին հանին ի բաց» (Սեբ. էջ 168). «Եւ աղօթակիրն քան շոյն՝ զոր աղաչեսցէ, խոնարհագոյն է» (Սեբ. էջ 168), եւայլն: Սակայն հոս հոն կը գտնենք այս ընդհանուր կանոնէն զարտուղութիւններ՝ զորոնք հին ժամանակ ներելի կրնայինք նկատել, բայց այսօր գրողներէն շատերը կը զգուշանան՝ առանց հարկեցուցիչ պատճառներու, յայտն գլխէն: Սեբերիանոսի մէջ (էջ 127) կը գտնենք. «Պետրոս խօսէր ընդ կոռնիելի, քրիստոսնայն առաքելոց», Արդ սիլ է «զըլուխ ամենայն առաքելոց», Պետրոս թէ կուռնելիսս...: Այսպիսի շարագասութիւն մը կարելի է արգարացընել. բնաւ ոչ. սակայն ոսկեգարու գրուածքի մը մէջ կը գտնուի այն: Իբր զարտուղութիւն, անկանոնութիւն՝ եթէ չարագրենք իսկ, չենք կրնար նմանիլ...:

2. Երկրորդ օրինակ: «Չարմանալ» բայն ընդհանրապէս ընդունվ հոյ. խնդիր կ'առնու. օր. զարմանալ ընդ լարելն (Եղն. էջ 11) ընդ այն մի ինչ զարմացուցուք (Ոսկ. Մտթ. Ա. էջ 102). ընդ այն զի զարմանաս (Անդ. 171, 563, 583 եւայլն). բայց այս հաստատուն կանոնին հակառակ գործուած կը տեսնենք հետեւեալ տեղերը. «Չարմացեալ եմ ես զայ» (Եւագր. ձեռագիր էջ 60). «զարմանամ զոյն» (Վոչ. Ընծ. էջ 247). զարմացեալ եմ զյնէն (Եւագր. էջ 102). զարմացիր զոյնս (Վոչ. Ընծ. էջ 152). զարմանալ է վերայ նորս (աշխարհաբարի

նման, Եփր. 72. Ոսկ. Ես. էջ 279) զարմանալ է վերայ այսորիկ (Նոր կտակ. տպ. Վիենն. էջ 271) զարմանալ շքանիտք (Ոսկ. Յովհ. էջ 27, 41) ընդ-ով սեռական, ընդով տրական. (մի ընդ այսորիկ զարմանայցես, Սեբ. 155.) եւայլն:

Արդ այս քանի մը այլակերպ խնդրառութիւնները տեսնելով, պիտի զննանքնք ըսելու թէ “զարմանալ բայն ամէն կերպ խնդիր կ'առնու”: Քաւ լիցի. պիտի զարմանանք այս — զարտուղութեանց վրայ, բառագրոց մէջ պիտի նշանակենք, բայց պիտի հետեւինք ընդհանուր խնդրին, զոր գտած ըլլալ կը կարծէ՛ մեծապ. Յօդուածագրէն իբր ոսկեգարու հայերէնի րֆէր համարուած Թ. Վանանդացին: Ընդհանուր կանոնն է. Ներքին, հօգուց կիրք ցուցնող բայերու մեծապն մասը ընդ-ով խնդիր կ'առնու. այսպէս. նախանձիմ, կատղիմ, մոլեգնիմ, յուզիմ, դրգուիմ, բարկանամ եւայլն. զարտուղութիւն կը կազմէ սիբէ՛ եւ հականիջ՛ ա-րէ՛մ (թերեւս քանի մը հատ ալ ուրիշ)...

3. Ընդունելութիւն անցեալին անուն-բային սովորաբար սեռական կը դրուի, բայց հակառակն ալ կը տեսնենք, այսինքն՝ ուղղական հօլով մնացած. արդ կը կարծենք թէ “այսպէս ալ կ'ըլլայ, այնպէս ալ”, ասացուածքը չի կրնար մեկնել այս առեւերեւոյթ անկանոնութիւնը: Հարկ է քննել եւ որոշ կանոն մը յերեւան բերել: Ոսկեգարու հայերէնին րֆէր համարուած Թ. Վանանդացին յայտն ալ՝ որիչնիբէ անիտ, ջանացած է կանոն մը նշմարել եւ գտած ըլլալ կը կարծէ (թէպէտ զարտուղութիւն ալ գտած է): կանոնն է. ներքործական բայերո- ընդհանրութիւն անցեալին ենթական (անուն-բային) անունն ին դրո-տ, իսկ զնորմերունը՝ ուղղական կը մնայ. այսպէս. ներքործական բայ. “Տեւել Յիսուսի զաշակերտս, ասէ ցնոսա.” իսկ զնորմ բայ. “Մարտնցեալ Փարիսեցիսն ասեն ցՅիսուս:” Նոյն իսկ Գեր. Այսրնեան իւր քերականութեան մէջ (տպ. 1885,

էջ 213) յառաջ բերած օրինակներով գեղեցիկ կանոններ կ'աւանդէ, բայց այս փոքրիկ կէտը վեր-պեր է իւր ուշադրութենէն: Բայց ո՞վ է ըսեր որ ոսկեգարու հայերէնի հետամուտ մը՝ ամէն կանոն “կլլած” է. ուրեմն եւ ոչ Թ. Վանանդացին իւր անձն զիտնական, հայերէնագէտ եւայլն կը համարի, այնպիսի հայերէնագէտ մը, որուն համար սորվելու բան մնացած չըլլայ այլ եւս. բայց անկոչ ուսուցիչներէ ալ դաս առնելու ոչ բարձանք ունի Թաթուլ եւ ոչ՝ ժամանակ: — — —

Չորրորդ եւ վերջին կէտը:

“Հարկ է յառաջ տանիլ այս գայթակարմները, որ զրուցուցիչ են: Ար պահենք իբր պաշար միւս հատուածներուն հետ (ինչպէս Հ. Ղ. է ոսկեգարեան համարուած խենթ եւ խելար (!!գոնէ՛ խելաւ), ստեղծուած ինչ խառնակ եւ անփոքր բառքիմ (փոխանակ ի մայ) տես. “ստեղծուած (առասպել) իմն ի քմաց կարկատեալ Ոսկ. Պեղ. Ա. էջ 602 եւայլն), որոնք ամէն բան են բաց ի Ոսկեգարեան հայերէնէ:” Այսպէս ըսած էր Թ. Վանանդացին “Սուրհանդակին” մէջ:

Այս չորրորդ կէտին պատասխանը գրելու սկսած ատեն, խոստովանիմ, թէ չեմ կրնար ծիծաղս փարատել: Ահա թէ ինչու:

Իբր ոսկեգարու հայերէնի նմոյշներ՝ մեծապ. Յօդուածագրին յառաջ բերած կտորներուն մէջ՝ “խենթ եւ խելար” բառերուն հանդիպելով, ծիծաղը շարժած էր այս րֆէր ասացուածքը, զոր միշտ կը լսենք ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ, թէ ինչպէս յանկարծ ոսկեգարեան հայերէնի մեծ պատուին է բարձրացեր: Առաջարկեցի որ գոնէ “խելա-” դրուի բառը, որպէս զն առաւաւելն կատարեալ ըլլայ րֆէրէն ձեւը: Բայց մեծապ. Յօդուածագիրն au serieux առնելով առաջարկութիւնս, Թ. Վանանդացուցն խրատներ կու տայ — լաւ ուշադրութիւն — թէ այս բառը Հայկազեան բառա-

րանին մէջ — կը պակսի, մոռցուած է... եւ թէ Ոսկեգարու մասնագէտ մը պէտք էր գիտնալ ոսկեգարու բառերը, կամ այդ մասնագիտութեամբ ճանչնար՝ առանց բառգրքի ալ. եւ կարգ մը ուրիշ ակելորդ խրատներ: Բայց հարկ չենք տեսներ հոս կրկնելու թէ Վանանդացւոյն աշէն-ը Հայկազեանը չի. միայն յետադարեան (450—1800) մաքենագրութեան համար երբեմն կը բանայ թաթուղ՝ գշայկազեանը: Շատ գիւրաւ կրնար գուշակուիլ այս ճշմարտութիւնը: Հայկազեանը երբեք եղբւրջ չէ նշանակեր բառերը: Ի բաց առեալ Ս. Գրոցի էլեւ-նէրն ու գո-նէրը (գորոնք Պոլսեցի — փետրազարդ մը՝ էջերէն փոխած է...) ուրիշ գրքերէ առնուած բառերու էջերը նշանակուած չեն Հայկազեանին մէջ: Ուստի եւ Հայկազեանին մէջ բառի մը գըտնուիլը կամ պակսիլը ինծի համար բնաւ նշանակութիւն չունի, բաւական որ այն բառը ոսկեգարու հայերէնին մէջ գտնուի, եւ ոսկեգարու աշակերտք ունին ուրիշ շատ աղբիւրներ, որոնք՝ ինչպէս կը լսեմ, նոյն իսկ մեծապ. Յօդուածագրին գործմանը կը շարժեն (եղեր) թէ ինչպէս ամէն բառ էջերով յառաջ կը բերուի: Անցնինք:

«Ոսկեգարու մասնագէտ մը պէտք է «կ'ըսէ մեծապ. Յօդուածագիրը, գիտնար ոսկեգարու բառերն առանց բառգրքի»: Այս անհնարին է. ամէն բառ գիտնալու համար ո՛չ թէ իմ, ո՛չ թէ Յօդուածագրին, այլ նաեւ եթէ բոլոր հայ մտքերը քովէ քով գան, չեն կրնար ամէն բառ միտք պահել...»

1. Բայց կը զորմանամ թէ ինչպէս մեծապ. Յօդուածագիրը՝ իմ ծարարին ձեզ դարձնուածին ուշադիր չըլլալով՝ կը համարի թէ իելար ձեւն անձանթ ըլլայ թ. Վանանդացւոյն: Այս իելար բառը ո՛չ թէ 1862ի Ազաթանգեղոսի տպագրութենէն՝ ինչպէս կ'առաջարկէք, գիտէ թ. Վանանդացին, այլ 1835ի տպագրութենէն ալ, եւ էջն է 53: Ոչ թէ միայն իելար գիտէ, այլ նաեւ

անոր variantը՝ իելար բառը, որ շատ խոհեմութեամբ նշանակած են հրատարակողները՝ տպագրութեան վերջը: Եթէ իելարին տեղ իելարառաջարկեցի, պարզապէս ծարար համար էր այն, եւ ոչ այլ ինչ:

Գտնք իելար բառին: Մեծապ. Յօդուածագիրը կ'ըսէ թէ Նարեկացին գործածած է այս բառը: 5^{րդ} դար սնր, 11^{րդ} դար սնր: Կ'երեւայ թէ ըստ լը-րջ անարարութեան (եւ ոչ՝ ան-թեան) Յօդուածագրին՝ Նարեկացին 405—450 տարիներու մէջ ապրած է, ապա թէ ոչ ինչպէս կրնայ իբր փաստ յառաջ բերուիլ այսպիսի մատենագիր մը, երբ թ. Վանանդացին 450էն անդին ոսկեգար չ'ընդունիր: Այսպիսի բառեր ալ պիտի մտնեն եղեր՝ Սահակայ եւ Մեսրոպայ ոսկեղ գանձարանը...: Արդէն Հայկազեան բառարանը նշանակեր է, «իելար կամ իելար՝ բառ ռուսիկ...»:

2. Միեւնոյն բառին շատագուրութեան համար՝ մեծապ. Յօդուածագիրը նորոգելով փաստ մը յառաջ կը բերէ, որ արժանի է արձանագրուելու: Յօդուածագիրը կ'ըսէ թէ «Հայկի» հեղինակը՝ «յիմար» բառին տեղ 18 այլեւայլ բառեր դործածելով, իբր թէ — կրկնութենէ խորշելու համար անշուշտ — «դիւր-առ ըլլայ գործածել այս՝ «իելար ե- իելար» ձեւը: Բայց այսպիսի պատճառաբանութեան կ'ըսենք՝ «ի հուր գգել» կամ «ի ջուր աղալ»: Այս 18 բառերուն վրայ՝ (որոնցմէ ոմանց «յիմար» նշանակութիւնը՝ ակիշներով եւ ճանկերով քաշկռտուած յարմարցուած է...) կրնանք ակելորդնել՝ առանց առիթի ե- յետադարեան բառեր. այսպէս. ծանծաղամի (Մակար. էջ 668 տպ. Չոհրապեան). ծանծաղամի (Եփր. Ա. էջ 307). իւրարարարոյն (Երկ. Օր. էջ 407. տպ. Չոհրապ.). մարարար (Ոսկ. Մաթ. Ա. էջ 32). Իւրարար (Չոհր. էջ 55), իելարար (Ոսկ.

ՊՂ. Ա. էջ 127). Խելայեղ (Սոփերը [Վ. Ար.] էջ 48). Դորոս (Հայացած) (Ոսկ. ՊՂ. Ա. 712). ան-
կեւէլ է Դորոս եւն: Մեծապ. Յօդուածագրին ըմ-
բրոնած «ոսկեգարէն» ալ կրնամ քանի մը հաս-
տառաւարկել. այսպէս. աղոտը, սուրը, քախու-
ի, իւն, իւնուի, դոտամ, դոտամեւ, իւնիւնու-
ի, քա-
քա-ի, շարիւլէ կարծ, կոտոտուրը եւն: Գեո շա-
րունակե՞նք: —

«Անտիպոր», բառին պատասխանը պարտական
մնացեր է մեղի մեծապ. Յօդուածագիրը:

Վերջապէս հասանք վերջին բառին: Մեծ. Յօ-
դուածագիրը «ի Բայց», բառին վրայ $1\frac{1}{2}$ սիւնակ
գրեր է. 1 սիւնը ամբողջապէս հաճի թող Չիլէ, վասն
զի կ'ըսէ թէ «Հայկի» հեղինակը գղ. capricieux
բառին հանդիպած չէ, եւ դեռ չեմ գիտեր ինչեր,
որ մեր խնդրին հետ ամենեւին կապ չունին: Աստ,
հաճոյ, Իստ բառերն ալ հոմանիշ են կ'ըսէ, աս ալ
իրեն կը թողուր: Մենք մեր խնդրին վրայ մնանք:
«Հայկի» հեղինակը 4 տեղ՝ մեր ուղածին պէս ի
Բայց գործածեր է, շատ լաւ. եւ առաջին յօդուա-
ծէս իսկ գիտէ մեծ. Յօդուածագիրը թէ գլուխ
կը խոնարհեցընեմ «Հայկի» հեղինակին առջեւ,
իրը քաջ հայերէնագէտի առջեւ, բայց ոչ իբրեւ
«ոսկեգարեան հայերէնագէտի»: Ես կ'ըսեմ ըստ
Իստ չ'ըլլար, մեծ. Յօդուածագիրը կ'ըսէ — ըստ
Իստ կ'ըլլայ, ի Բայց կ'ըլլայ, ըստ Իստ կ'ըլլայ:
Միթէ այս վերջինները «չ'ըլլար» ըսող կայ: «Ըստ
Իստ»ը պէտք էր ցոյց տալ. «ստեղծուած ինչ խառ-
նակ է — անտիպոր ըստ Իստ»ը ոսկեգարեան հայերէն
չէ կ'ըսէ Թ. Վանանդացին, այս պէտք էր փաս-
տերով եւ օրինակներով հաստատել, բան մը որ
եղած չէ: Այն «Հայկի» հեղինակը, որ գիտէ գոր-
ծածել «ի Բայց կարկատեն» գիտէ գրել «փո-
փոխեն զաւագանին ի Բայց իւրեանց» (եւ հոս
պէտք էր ըստ Բայց ըսել), գիտէ ըսել «ի Բայց
պատահարի» «ղինչ ի Բայց» եւն, պէտք էր վե-

րոյնչեալ խնդրական տեղն ալ գործածել ուղիւ
ու ճիշդը՝ ի Բայց, եւ Չիլէ սա «անտիպոր», այն
ատեն դոնէ յայսմ կանոնաւոր կ'ըլլար՝ «Հայկի»,
հեղինակին գործածած հայերէնը: Կարծեմ միւ-
շեւ հիմայ ըսուածներէն ըստ բաւականի յայտնի
եղաւ որ «ոսկեգարու» հայերէն գրելու համար՝
«դիւտիւն-իւն», «դիւտիւն-դիւտիւն», «ի Բայց կար-
կատեն» եւն բաւական չէ, այլ որչ կանոններու
համեմատ որչ ձեւերով գրելու է, ապա թէ ոչ
«ոսկեգար» ըսուածն ոչինչ կը տարբերի «խառն-
գարերու» հայերէններէն...:

Գանք «Բազմավէպի» վերջաբանին: «Մոն-
տեպրիտ ըսած է (Յօդուածագրին խօսքերն են).
«Բան մը գիտնալու համար պէտք է շատ սորված
ըլլալ»: Ըստ ճիշդ է ըսեր. Թաթուլն ալ գեո՝
որչափ իւր ժամանակն ու հանգամանքը կը ներեն,
կը սորվի եւ պիտի սորվի: Բայց ուրիշներ ալ
պէտք են սորվել...: Սակայն ի՞նչ պիտի ըսէ
Մոնտեպրիտ անոնց — անուն չենք տար — որ
դեռ ոսկեգարու հայերէնին վրայ որոշ գաղափար
չկազմած, կ'ըլլեն տարբարւածարաններ կը հաս-
տատեն...: Ի՞նչ պիտի ըսէ անոնց, որոնք
prestigesներ չկորսնցընելու համար՝ հինն ու նորն
իրարու կը խառնեն, որոշը՝ անորոշեն, հաստա-
տունը՝ գաղափարներէն, զանազանել չեն — ուղեր,
եւ իրենք զիրենք քննադատ կ'անուանեն: Ի՞նչ
պիտի ըսէ անոնց, որոնք էջեր կը զոհեն (թէպէտ
գեղատիպ էջեր) եւ ազգին ու գրականութեան
վաստակաւորներու երեսներէն անգոյ գիմակներ
կորզելու կ'ըլլեն: Գեղեցիկ կը յարմարի այնպի-
սիներու Շէկսպիրի խօսքը. There are more
things in heaven and earth, Horatio . . . , Than
are dreamt of in your philosophy. Hamlet I, 5.

Կ'երեւայ թէ շատ հեշտ գաղափար կազմեր
են ոմանք «ոսկեգարու» հայերէնին վրայ, եւ անոր
համար շատ թեթեւագնի գնել կ'ուզուի «ոսկե-

դարեան, մրցանակը: Շատ շուտ կը թաղուին հա-
կառակորդները. շատ տարածամ եւ — վաղահաս
կը դանենք՝ Յ. Գուրգէնի հասցէին ուղղուած՝
Ave, Imperator, morituri te salutant! Խօսքը:
Ոսկեդարու աշակերտ մըն ալ անսխալական չէ-
բայց վաղվաղ դատովճիռներով անհնարին է թէ
դատապարտուի «ոսկեդարու» աշակերտ մը, միայն
անոր համար, որովհետեւ «Բաղմավէպ» վերջին
տարիներու նորէն-ի ննադարու-իէ՛մք շուտով
կ'ուզէ լսել անոնց — հանդիսները...: Այսօր
Տաշեաններ, Գուրգէններ կը թաղուին, վաղը
կարգը պիտի գայ ուրիշ համբաններու, Այսը-
նեաններ, Թոռունեաններ պիտի ուզուին հետա-
կորոյս ջնջուիլ: Բայց, բարեբախտաբար մահա-
սփիւռ հրեշտակը «Բաղմավէպի» բերնով եւ բաղ-
ձանքով չի շարժիր: Qu' եւ qui's փոքրիկ տարբե-
րութիւնն, որ, այն, իմաստի այլայլութիւն յա-
ռաջ բերած է, պէտք էր նկատողութեան առնուիլ
սակայն, քանի որ 2^{րդ} տպագրութեան մէջ ըստ
«Բիւզանդիոնի» սրբագրուած է արդէն: — —

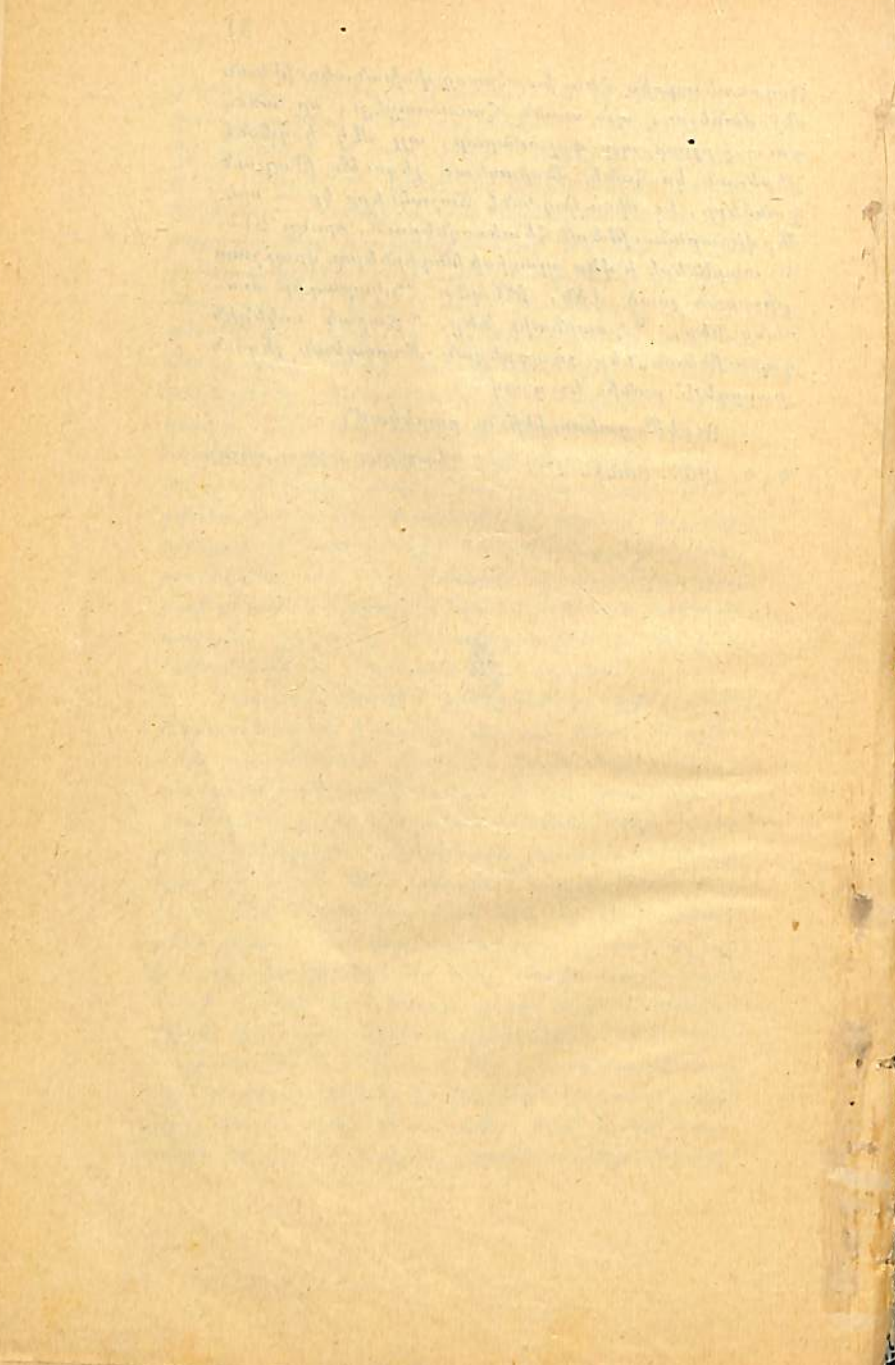
Բացարձակապէս կը կրկնենք: Եթէ մեծ.
Յօդուածագիրը կ'ուզէ որ մեր այս կարեւոր խըն-
դիրը շարունակուի՝ միայն եւ միայն մտքերու լու-
սաւորութեան համար, հարկ է որ՝ լատիներէնի,
յունարէնի եւ այլ լեզուներու նման, մեր հայե-
րէնի «ոսկեդարու» ժամանակն ընդունուի: Մենք
իբր աշակերտ մեր դպրոցին՝ առաջարկած ենք
405—450 տարիները. թող մեծապ. Յօդուածա-
գիրը լըջօրէն՝ առանց այլընդայլոյ բացադանչու-
թեանց, պարզէ մեզի թէ, «ո՛չ, այս կամ այն պատ-
ճառի համար կանոնաւոր պէտք ենք համարիլ՝
մինչեւ ժ.Բ. դար եղած հայերէններն ալ:» Ան-
ձնականութիւն չխառնուի մեր լուսաբանութեանց
մէջ: Ճշմարտութիւնը կը մնայ նոյն, թէպէտ ըսողն
ըլլայ՝ Թորոս, կամ Թորոս էֆ., կամ Վսեմ. Թո-
րոսը: Այս հիման վրայ պատրաստ ենք մեծապ.

Յօդուածագիրն հետ խորհրդոց փոխանակութեան
մէջ մտնելու, այն ատեն հաւատացէք, որ անօ-
գուտ չ'ըլլար այս գրչամարտը, այլ մէկ կողմանէ
յերեւան կը հանէ մետրոպեան լեզուին թաքուն
զանձերը, եւ միւս կողմանէ ճաշակները կը — սրէ՝
մեր վիճաբանութեան հետեւողներուն, որոնք 20—
30 տարիներէ ի վեր այսպիսի խնդիրներու վրայ շատ
քիչ բան լսած էին, թէպէտ «Նկարագիր ուս-
մանց»ներ, «Հատընտիր»ներ, «Ճաշակ ոսկեղէն
դպրութեան»ներ չդադրեցան մետրոպեան լեզուն
քարոզելէ՝ բանիւ եւ գրով:

Ուրեմն ցտեսութիւն, բարեկամ:

Կ. Պ. 1903, Յունիս 2/15. ԹԱԹՈՒՂ ՎԱՆԱՆԴԱՅԻ

2013

2888-2889

« Ազգային գրադարան

NL0061907

« Ազգային գրադարան

NL0061908

